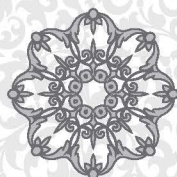

שיעורי וחידושי רבי הלל

שיעורי מורנו
הגאון רבי הלל זקס זללה"ה
בהג"ר מנחם מענדיל יוסף זללה"ה
ראש ישיבת כנסת הגדולה

על מסכת בבא קמא

נכתבו ע"י בנו הקטן
מנחם מענדיל יוסף
בעזרת ה' ית' ובדבוק חברים

שנת התשע"ו ליצירה
כאן מודיעין עילית

התנצלות הבותב

על התורה נאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה', והודיענו בזה כי אמת הדבר שהתורה היא ממש אור א' ניתן לישראל ליאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעת החול שאינם אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו, אך התורה הגה קדושה היא אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים, וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר כנשמתו להגיע אותו אל גבוי מרומים גבוי הבורא ית"ש בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה. (ורר עץ החיים בתחילתו).

ובהמשך דבריו כתב שם, ואף גם זאת הגה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת, כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלהבה והשלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת, ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים מה שלא נראה בתחלה בגחלת והכל מן הגחלת יוצא, כן התורה הזאת אשר לפנינו כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הם, אשר בהצית אותם כן כאשר הם לא יראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות, ומי שישתדל לעסוק בהם אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה ממולאה בכמה גוונים, הם הידיעות העומדות צפונות בתוך האות ההיא. עכ"ל.

התורה אלקית היא. ניתנה לנו מסיני, ונמסרה איש מפי איש, ממשה ליהושע ומיהושע לזקנים וכו'. וכך עברה מדור לדור, מרב לתלמידיו, ומהם לתלמידיהם, עד דורנו אנו. והנה רבינו הקדוש, בסדרו את המשניות, שהם עיקר תורה שבע"פ, פרט את סדר מסירתה של תורה, וקבעו כחלק ממסורת התורה. ואחריו באו עוד כמה וכמה מרבתינו, ובראשם הרמב"ם, וטרחו לפרט ביתר פירוט את סדר השתלשלות מסירתה. חזינו שסדר מסירתה עיקרי הוא, בשביל שתורתנו תהיה התורה המסורה לנו מסיני. וכבר כתב החזו"א באגרתו (ח"א קפב), שאין חכמה בעולמנו בלתי אם עברה דרך נשמת חכם חי. וחי היינו המחובר לשרשו, המחובר לסיני. וזה מה שמצינו בגמ' (סוכה כז ב - כח א), שכ"כ הקפידו החכמים שלא לומר שום שמועה שלא שמעו מרבים. ובמדרש אמרו (זהר יתרו פז א), לא תעשה לך פסל וכל תמונה, זה האומר דבר שלא שמעו מרבים. והפליגו שם הרבה בחומרת ד"ז.

והנה אאמו"ר ז"ל כתב על אביו ז"ל, שעם שהיה גאון גדול וחידש חידושים נפלאים לריבואות בכל חלקי התורה, אכן עליו אפשר לומר כי לא אמר מעולם דבר אשר לא שמעו מרבו. וכונתו, כי באמת אין סתירה בדברים, כי אמנם אין עבודתנו להמציא חידושים, ואדרבה אסור לעשות כן, אבל יש מקום לעמול ולנפח בגחלת להלהיטה, להוציא ממנה את הגוונים הכמוסים בה. ולכל איש מישראל נמסר חלק פרטי בתורה אשר עליו לגלות, והוא חלקו בעבודתו (עיין מעלות התורה בסופו). ואין הדברים מושגים אלא ע"י היגיעה הרבה והעמל

התמידי, מתוך ההתבטלות הגמורה לתורה. (ועיין בכתר ראש (אות סו), שכל מה שהקפידו בפירושים שלא שמע מרכותיו, הוא רק באומר איזה הקדמה או יסוד שלא שמע מרבו, אבל פשט בפסוק או בגפ"ת שיהיה נכון ואמת עפ"י דחז"ל מותר לאומרו).

והנה נאים הדברים למי שאמרם, כי כן אאמו"ר ז"ל אף שחידש הרבה בכל חלקי התורה, והיה כמעין המתגבר תמיד, אבל הקפיד מאוד שלא לומר שום דבר מעצמו, וכל תשוקתו היתה רק לגלות איזו נקודה נוספת הנמצאת בתורה. והיה מהפך ומהפך בה בעמלו הגדול, ומחדש בה חידושים מופלגים, אבל בהקפדה יתירה שלא לומר שום דבר משלו. ועל כל דקדוק ודקדוק ברש"י או ברמב"ם היה שש כעל כל הון, כי גילה מאור נוסף בתורה. וכמה היה טורח על דקדוק לשונם של חז"ל, ועל דקדוק לשון הראש, כי מלבד מה שנמסר לנו ע"י הראש אין לנו ולא כלום. עד שתורתו היתה תורת אמת, דבוקה ומחוברת לשרשה, לאש הגדולה של מתן תורה.

כשנמסרה התורה לישראל, נמסר לנו המקרא, חמשת חומשי התורה, ואחריהם הנביאים והכתובים. ועמם נמסרו לנו המפתחות לדרשה ולפענחה, הם הם המדות שהתורה נדרשת בהם. כי מבלעדיהם היא כספר החתום. והדורות הראשונים היה עסקם במקרא, ובדרש המקרא, ועי"ז הוציאו ממנה את כלל אורותיה. עד שבא רבינו הקדוש, ואסף את כלל המשניות, וקבעם לדורות, והם כלל תורה שבע"פ. ואחריו באו ר"ח ור"א, וסדרו את הבריות. ועיקר עסקם של חכמי הש"ס היה בלימוד המשניות, לפרשם ולבארם, ולהעמידם על גדיהם, בדרכים אשר היו מסורים בידם לכך, בקושיות ותירוצים, בהכא במאי עסקינן ובחסורי מחסרה וכד'. וכך עשו עד שנחתם התלמוד ע"י ר"א ורבינא.

מכאן ואילך, שוב אין עסקנו בהעמדת גדרי המשניות, וודאי שלא בדרש המקראות, כי כל אלו מאורות שכבר נתגלו ע"י הקדמונים, אבל כל עסקנו הוא בש"ס, שהוא כלל תורה שבע"פ שנמסר לנו ללימוד ולמעשה. וכל אלו שבאו אחריו, עסקו בו, וחברו לנו חיבורים בפירושו ובהעמדת גרדיו.

הדרך העיקרית במסורת התורה היא, היותה נמסרת מפי הרב לאוזן התלמידים. וכ' הרמ"א (יו"ד רמב ל) שרבו הוא מי שלימדו פסק ההלכה והעיון, והעמידו על האמת והיושר. וחזינו דשם רב אינו תלוי בעצם ידיעת ההלכות וביאורי הסוגיות אשר מסר לתלמידיו, אלא בהראותו להם את דרכי העיון לאמתה של תורה, דרכי עמלה, ודרכי העבודה. ובלמדו איך לנפח בגחלתה של תורה, להוציא ממנה את כל גווניה הכמוסים בה, כ"א את חלקו שלו הנמסר לו מסיני. (אף שלא ידענא היאך היתה מסורת התורה קודם שנכתבו המשניות).

והנה אף שעדין התורה היתה נמסרת מרב לתלמידיו, אבל מעת שניתנה תורה שבע"פ להכתב, רבים מהקדמונים בחרו לכתוב מה שמצאו לנכון מתורתם, ולהנחילם לדורות עולם. אם בדרך פירוש, אם בפסקי הלכה, אם במשא ומתן של הלכה, וכד'. ויש מהם שמן השמים זיכו אותם, ונעשו בחיבוריהם רבותיהם של כלל ישראל לדורותיהם, שכל תורתנו יסודה על

דבריהם. אם בכל חלקי התורה, או בחלקים מסוימים ממנה, כ"א לפי ענינו. ואנחנו כבר מתיחסים לדבריהם כאל מאורות עיקריים, אשר לגבי דידן גם הם מתחילה הם כגחלים עמומות, ועלינו לגלות את האורות הצפונים בהם. (אף שהדבר צ"ע טובא, כי בדעה"ח שם נראה שהמאורות עומדים על האותיות שבתורה שבכתב דוקא, ובהם עלינו לנפח. והיאך זה מתקיים בעמלנו בתורה שבע"פ, לא ידענא. ועיין מש"כ אאמו"ר ז"ל בפתחתו לס' הגלגולים. והי"ע). על דרך כלל, לשיתואר אדם בתור תלמיד של פלוני, הוא רק כאשר ישב לפניו ושמשו. כי היות ועיקר הלימוד מהרב הוא, העמדה על דרכי הלימוד ועל דרכי האמת והיושר, ד"ז נלמד כמעט רק בישבו לפני רבי חי, אשר מעמיד ומגדל את תלמידיו, ומחנכם לכך. כי משקלה הנכון של סברא, של קושיא או תירוץ, או הדרך הנאותה לברר את הדברים מתוך הסוג', לדחות את מה שראוי לדחות, ולקרב את אשר ראוי לקרב, ולתת לכל דבר את משקלו המדויק, כל אלו נלמדים רק בשימוש תלמידי חכמים, וא"א להעתיקם עלי ספר. וכן לקבל את המשקל הנכון אשר לכל אחד מרבותינו מצוקי ארץ אשר מדורות עולם, הן הראשונים הן האחרונים, (שאף שאין אנו בני יכולת להעריך את הקדמונים, אבל המשקל אשר להם ודאי עלינו לדעתו), בכל חלק מחלקי התורה, הנה דברים אלו לא ניתנים לכתיבה. ולכשיכתבו, ודאי ישבו כוזבים כי ילקחו שלא בגבולם. ועל כולם, ללמוד לכבד את התורה, לדקדק כל קוץ וקוץ שבה, ולדעת שאין בה אות אחת לבטלה, דברים אלו מקבלים דוקא בשיבה לפני רב, ומתוך היגיעה בשימוש. ומרגלא בפומיה דאאמו"ר ז"ל, שהתכלית אשר בעבודה באים לשיבה, היא בשביל ללמוד לכבד את התורה.

רבותינו בדורות האחרונים, הרבו ללמד לנו בחיבוריהם את דרכי הלימוד. מה הם המבואות לעמלה של תורה, איך לשאת ולתת בעיון הסוג', ואיך ללמוד את הש"ס מתוך דברי הראשונים. וכל דרכי הלימוד שלנו מבוססים עליהם, הן ממה שקבלנו בע"פ, הן מה שאנו רואים בספריהם. בראותנו איך הם נגשו לסוג' הגמ', ואיך דקדקו את דברי הראש' וכד'. וגם אנו שלא זכינו לישב לפניהם, מפיהם אנו חיים, ואת מימיהם אנו שותים. כי כל דרכנו בעמלה של תורה, אינה אלא על פי מה שקבלנו מהם, וממה שאנחנו יגיעים בספריהם. כי אף שקשה להגיע על ידם למדה של שימוש ת"ת, אבל ללמוד מהם את דרכי העיון בעמלה של תורה ודאי שאנו יכולים.

(ובאמת יש שזכו לשמש את הקדמונים ממש ע"י ספריהם, עד שנעשו תלמידים להם. כמו הרמב"ם אשר הרמב"ן החשיבו לתלמידו של הרי"ף, אף ששמשו זרחה כשלשים שנה לאחר סילוקו של הרי"ף. והח"ח היה אומר שהגמ' של הרמב"ם היא הרי"ף. ומהנראה שד"ז אינו מן הנמנעות, ושמענו שאף בדורות האחר' היו שעשו כן והצליחו).

ואעפ"כ הדבר הוא פשוט, שמלבד מה שהתלמיד מקבל מרבו את דרכי התורה, עוד הוא מקבל ממנו גם יסודות עיקריים בה. ולדוגמה, כאשר אמר הגר"ח, 'שמלשון של קדושין אנן לא עבדינן אומדנא', או כשאמר 'שאיסור כרת דאשת אח אינו פוטר צרה וגם את עצמו אינו

פוטר', כמה עמל ויגע רב"ב בהבנת דבריו. כי ראה בדבריו מאורות עיקריים בתורה, אשר נמסרו לו על ידי רבו להפיח בהם ולהפיח בהם, ולמצוא בהם את חלקו שלו.

והנה אאמו"ר ז"ל יגע וטרח הרבה לגדל ולהעמיד את תלמידיו, וללמד להם את הדרך הישרה בלימוד הסוג', ובשביל זה היה יחיד בדורו בהעמדת תלמידים. ויותר ממה שטרח ללמד את שיטתו שלו בסוגיות הנלמדות, הגדיל לעשות ללמד את דרכי העיון, והגישה הנכונה ללימוד הגמ'. ובעבור זה הקפיד מאוד על סדור דבריו, ולא בשביל בנין הדברים לעצמם, אלא בעיקר בשביל להנחיל לתלמידיו איך היא הדרך המביאה לבידור הדברים. איזו קוש' להקדים איזו לאחר, ומה להביא כראיה לדבריו. לאיזה דברים להתייחס, ואיזה מהם להניח, ומה המשקל הנכון לכל דבר. עד שימצאו תלמידיו יודעים להלך בדרכו, גם ביתר חלקי התורה שלא קבלו בהם לקח ממנו.

וע"כ אף שכאמור שעורי אאמו"ר ז"ל נועדו בעיקרם ללמד את דרכי הלימוד, אבל גם יש בהם יסודות עצומים בכל חלקי המסכתא. ושתי תועלות עיקריות יש בכתיבתם, הא' עצם היסודות הנלקחים מהם, והשנית בדרך לימוד הסוג'. וע"כ כשערכת את השעורים לא כתבתם לפי סדר וצורת אמירתם, כי לא ראיתי תועלת בזה, אחר שהדברים באו עתה בדרך של כתיבה. אבל סדרתם באופן שהיה נראה לי היותר נאות ללימוד הדברים, להעמיד את היסודות אשר בהם. וע"כ דברים רבים אשר לענ"ד מסיטים קצת את מהלך הדברים, כתבתם על הגליון. (וליהוי ידוע שכל מה שנמצא על הגליון הם דברים אשר נאמרו בשעורים ע"י אאמו"ר, אא"כ צוין להדיא שהם משל הכותב, או משל החברים אשר עמדו לימיני בעריכת הדברים). ופעמים אף חלקתי את הסימנים, לא כפי שנאמרו, והכל מהאי טעמא. ואם שגיתי, בי תתלה משוגגתי. ואקוה לאלקי שינחני בדרך אמת.

גם צרפתי ממה שמצאתי מחדושי אאמו"ר ז"ל על מכילתין, מהם מה שכתב לעצמו, מהם מה שכתב ופרסם, ומהם מה שכתב בגליונות האיב"ל שיצאו בשיה"ק מדי שבת. והנה יש מהדברים שכתבם בדקדוק גדול כדרכו, ויש שכתבם לצורך מסוים, וניכר שלא נכתבו בלשוננו הזהב הרגילה אצלו. אך כל מה שמצאתי שיש בו תועלת, קבצתי לחיבור זה. אף שיש בהם חזרה על הדברים שאמר בשעוריו. ועכ"פ מצאתי לנכון להקדים את השעורים, כי בהם עמל וטרח שנים רבות, והדברים באו בהם ביתר הרחבה, ואף חזר הרבה ממה שהסיק בצעירותו. ומאלו ומאלו יתבררו הדברים, לכל הבאים לטעום מצוף נופתה של תורה.

ובעת הזאת אודה לה' הטוב, על שזיכני למלאכה זו. ואבקש אף על העתיד, שיזכני להוציא לאור עוד משעורי אאמו"ר ז"ל, עם יתר חלקי תורתו, אשר לימד לנו. התורה והברכה נתונה בזה לכל החברים החכמים הע"י, שעסקו בכתיבת השעורים, אשר נשענתי עליהם הרבה, והיו לי לעזר גדול במלאכתי, ובפרט אלו אשר זכיתי ללבן עמם את

הדברים, כ"א בשמו הטוב יבורך. ויראו אך טובה וברכה כל הימים, להתגדל בתורה ובעבודה, לעשות נחת רוח לבוראם, הם ובניהם וזרעם עד עולם.

עוד יזכר בשם טוב, ידידי הר"ר חנוך ולדנברג שיחי', על שהעמיד וסדר הספר בטוב טעמו, לכבוד ה' ולכבוד התורה. ואחריו הבה"ח אבא רקובסקי שיחי', על טרחתו לסדר את תיק הספר, שתצא מלאכה נאה בכלי נאה. יצו ה' אתם את הברכה, בכל מעשי ידיהם.

מנחם מענדיל יוסף

בלאאמו"ר הג"ר הלל ז"ל

מפתח השיעורים

סימן א	אבות ותולדות, ושמירתן עליך	ג
סימן ב	גדרי קרן, תמות ומועדות	ט
סימן ג	גדרי העדאה	יח
סימן ד	גדרי החיוב בבור, בעל הבור ובעל התקלה	כב
סימן ה	עוד בגדרי בעל הבור	כח
סימן ו	צרורות	ל
סימן ז	עוד בענין צרורות	לו
סימן ח	אדם המזיק א	לט
סימן ט	עבד ואמה ואדם המזיק	מו
סימן י	שן ורגל ברשות הרבים	נ
סימן יא	גדרי בעל המעשה	נו
סימן יב	אשו משום חציו	נט
סימן יג	הצד השוה	סג
סימן יד	אסור'מ ובור המתגלגל, ואשו משום ממונו	סח
סימן טו	עוד בבור המתגלגל ואסור'מ	עו
סימן טז	עניני חנוכה מסוגיא דאשו משום חציו	עט
סימן יז	אומד נזיקין	פב
סימן יח	מיטב	צג
סימן יט	יוקרא דלקמיה	צה
סימן כ	גדרי מיטב	קא
סימן כא	גדרי עידית בינונית וזיבורית	קח
סימן כב	שעבוד קרקעות	קיג
סימן כג	שטרות	קיס

מפתח השיעורים

סימן כד	כל שחבתי א	קכא
סימן כה	כל שחבתי ב	קכב
סימן כו	כל שחבתי ג	קלב
סימן כז	כל שחבתי ד, ומרבה בהבילה	קלח
סימן כח	מסר שורו לחמשה בני אדם	קמד
סימן כט	חמשה שישבו על ספסל אחד א	קמה
סימן ל	חמשה שישבו על ספסל אחד ב	קנא
סימן לא	חמשה שישבו על ספסל אחד ג	קנד
סימן לב	הבזה עשרה בני אדם	קנח
סימן לג	והמת יהיה לו	קס
סימן לד	בראי האדם שאין משלם את הכופר	קסג
סימן לה	פלגא נזקא קנסא	קסו

תוכן השיעורים

סימן א

אבות ותולדות, ושמירתן עליך ..... ג

שמירתן עליך • מקור לחובת השמירה מן התורה • (שו"ר כעין ושלח ובער ורלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה) • ביאור דברי הרמב"ם ריש הל' נו"מ כל נפש חיה וכו' • החילוק בין חובת השמירה לחובת התשלומין • (כופרא כפרה או ממונא) • ג' אבות נאמרו בשור • (תולדותיהן כיו"ב או לאו כיו"ב) • מתני' ד' אבות נזיקין וכו' • תי' התוס' יגדיל תורה ויאדיר • אבות ותולדות • בנין אב • וכולהו כי שדית בור בינייהו וכו' • יש ד' אבות נזיקין ולא מזיק אחד של במה הצד • ביאור הסוג' ו' ע"א הצד השווה שבהן • נשיכה תולדה דשן • האדם אחראי על גוף בהמתו ולא על מעשיה • גדר תולדות

סימן ב

גדרי קרן, תמות ומועדות ..... ט

תלושה ומחברת • הרשב"א שם • מח' רש"י והרא"ש בכלבא דאכל אימרי ובסתם דלתות התורות הן אצל הכלב • אי גדר קרן הוא כונתו להזיק או משונה • פלגא נזקא ממונא או קנסא • סתם שוורים בחוקת שימור • דין התמות הוא בעיקר דין השמירה ולא בתשלומין • בגדרי העדאה • קרן לחלק בין תמה למועדת • הרי"ף בספק הגמ' אי תולדותיהן כיו"ב וכו' • בספק הגמ' אי יש העדאה לצרורות • צרורות תולדה דרגל • בגדרי צרורות • תרגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית • שיטת הרמב"ם בזה

סימן ג

גדרי העדאה ..... יח

אדם אית ליה מולא • מועד לאדם הוי מועד לבהמה • בגדרי תמות ומועדות • שור נגח • מועד לקרן ימין • ב' דינים בהעדאה • בי' דברי הרמב"ם ריש פ"ב אחד אבות נזיקין וכו' • מועד לגוי

סימן ד

גדרי החיוב בבור, בעל הבור ובעל התקלה ..... כב

דף ג' ע"א תולדה דבור מאי ניהו • אב י' תולדה ט' • מח' רש"י ותוס' שם • החופר בור ט' ובא אחר והשלימו לי' • עוד בדינים אלו • ברמב"ן דבור אין חיובו מדינא דגרמי • ברשב"א דחיוב בור הוא מכלל העונשין • אין חיובו על גרמת התקלה אלא על היותו בעל הבור • עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו • טם טפח וסלק אבניו • מח' רב ושמואל בלהבלו ולחבטו • מתני' דאגנדר לבור • בגדרי עשרה טפחים דבור • מה בור יש בו כדי להמית עשרה • שיטת הרמב"ם בתל

סימן ה

עוד בגדרי בעל הבור ..... כח

זה אב למיתה וזה אב לנזקין • ברש"י שם • בי' אחר בגדרי בור עשרה • בעל הבור הוא מאחריותו עליו • חפר בור י' ובא אחר והשלימו לי"א

סימן ו

צדירות ..... ל

ואמאי קרי להו תולדה דרגל • כחו כגופו במעשה הבהמה • צדירות הם מוּזיק מחודש • אי צדירות נכללו בקרא דושלח • רגל אינו צורת נזק אלא הוא חיוב כללי על הבעלים שלא שמר בהמתו ועשתה נזק • גדר החיוב בצדירות • סברא נוספת בצדירות דהוּו קצת משונה והם קצת בחזקת שימור

סימן ז

עוד בענין צדירות ..... לו

כחו כגופו בבהמה • אחריותו של אדם היא על גוף בהמתו ולא על מעשהו • בהגדרת כחו וגופו בצדירות • (בי' דברי רש"י דרביצה הוי תולדה דרגל דע"י כפיפת רגלים היא רובצת) • בי' דברי הגמ' ברף י"ח ע"ב סד"א הואיל ובתר גופיה גרירין וכו' •

סימן ח

אדם המזיק א ..... לט

אדם מאי אבות ומאי תולדות אית ביה • דעת הרמב"ם רכחו באדם הוי תולדה • (בתד"ה כיון דכייף ופשיט) • ב' חיובים באדם מדין בעל המעשה ומדין אדם שמירת גופו עליו • (חיובו בדינא דגרמי) • ער וישן • (אדם שעמד ובא חברו ונתקל בו • דין המנהיג עגלה • מעמיד ומעמיד באדם • פטור חש"ו ודין שיכור) • תשובת הרא"ש ברוכב שהזיק במרוצת הסוס • (בקוש' הגר"ח על התוס' גבי זרקוהו על התנוק להתמערך) • גללים וכו' הואיל ובתר גופיה גרירין וכו' • כיחו וניעו • (דין המתעטש) • מצוה בו יותר מבשלוחו • מתעסק בחלבים ועריות • מצוות הנעשות בחפצא של גופו

סימן ט

עבר ואמה ואדם המזיק ..... מו

מידי דהוי אעבר ואמה וכו' • אי קושי השמירה הוא סברא לפטור • דעת הר"ף דשו"ר פטורין ברה"ר דאורחיה הוא • שו"ר ברה"ר • בגדריה של תורה • הלשון נמצא מחייב את רבו ק' מנה בכל יום • אחריות האדון על עברו ואמתו • פטור מי שרץ ברשות

סימן י

שן ורגל ברשות הרבים ..... נ

החומרא שבכונתו להזיק • הקולא שבקושי השמירה • שן יש הנאה להזיקה • בגדרי המזיקים שבשור • בדברי הר"ף דשו"ר פטורין ברה"ר דאורחיהו הוא • בביאור הרא"ש בזה • התיזה ברה"ר והזיקה ברה"י • זכותו להשתמש ברה"ר • כשכשה בזנבה מהו וכו' וכי יאחזנה וכו' • ב' דינים באורחיה • פשטה צוורה ואכלה מע"ג חברתה • גדרי רה"ר ורשות הנזיק

סימן יא

גדרי בעל המעשה ..... נו

ואימא מבעה זה המים • גדר החיוב במעשה חץ • המשתמש בכחות הבריאה ומכונם לעשית מעשה חשיב בעל המעשה • בידקא דמיא • כח ראשון וכח שני • זרק צרור למעלה • בתשובת הרא"ש גבי מוּזיק במרוצת הסוס

חלק השיעורים

סימן ב

גדרי קרן, תמות ומועדות

- א -

אימרי וכו' דמשונה הוא, אפחת שפחתה המיתה קאמר, אבל על אכילת הנבילה משלם נ"ש, דאכילה לא הוי שינוי דדרכם לאכול כל נבילות אפילו של בהמות גדולות. ופליג בזה ארש"י בסוגיא דסתם דלתות חתורות הן אצל כלב (כג א), דפירש דאי לא היו סתם דלתות חתורות הוי משונה ולא משלם אחררה אלא חצי נזק, אף על גב דאין שינוי באכילה, כיון דתחילת המעשה היה בשינוי. אבל הרא"ש ס"ל דאכילת החררה עצמה אורחיה הוא ומשלם נ"ש, אלא דאי לא היו סתם דלתות חתורות אצל הכלב הוי אנוס ופטור לגמרי, עי"ש. וצריך לבאר מחלוקתם.

יש להעיר, שפעמים הגדירה הגמ' את הקרן בכונתו להזיק והרגל בהזיקה דרך הילוכה והשן ביש הנאה להזיקה, ופעמים התחלקו בין אורחיה וראוי לה (בשן) למשונה.

דף ב' ע"ב. קרן מנלן דת"ר כי יגח אין נגיחה אלא בקרן וכו', אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תם למועד ה"מ בתלושה אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא ת"ש וכו'. וברש"י להכי איצטריך ואומר וכו'. והקשה הרשב"א דנימא איפכא דמחוברת אימא כולה תמה היא ותני' דנזיקין ספיקא דידהו להחמיר כאיסורין. ולכא' מהיכא תיתי לומר דכולה תמה, דבשלמא מועד מתחילתו מצינו, אבל כולה תמה היכא אשכחנא. ובסו"ד הרשב"א כתב מעין סברא זו במש"כ דהשתא נמי לא נימא דתלושה כולה תמה היא, אלא תהא כיתר תולדות הקרן דתם משלם חצי נזק ומועד נזק שלם, עי"ש. וסו"ד שם צ"ע.

הקשה הרא"ש (פ"ב ג) אמאי לא תני במתני' דחמשה תמין (טו ב) גם הך דכלבא דאכל אימרי (שם), והו"ל ששה תמין. ומתוך כך העלה דהא דאמרינן האי כלבא דאכל

א. קשה מאי אשמעינן התנא (טו ב) בהך דחמשה תמין, דבשלמא ה' מועדין כולם הלכות הם, אבל בתמין כל דבר שכוונתו להזיק או שהוא משונה, הוא מעשה תמות, ואף אי נימא דאלו כוללים את כל המשונים, עדין צ"ע מאי בעי לאשמעינן בזה. ומה שייך ליתן של מנין מסוים של ה'. ובפרט לאחר שהרא"ש נחית להקשות מכלבא דאכל אימרי, אמאי לא נקשה גם מכשכשה בזנבה ומתרנגול שתקע באויר כלי זכוכית, ומיתר המשונים שזכרו בגמ'. אף שנראה שהוא עצמו עמד על כך דכלבא דאכל אימרי חלוק מיתר המשונים, דיש הנאה להזיק. ויותר קשה אמאי הרמב"ם העתיק משנה זו, ואיוו הל' מצא בה.

ובכל פ"ק נזכר כונתו להזיק, מלבד גבי כלבא דאכל אימרי דאמרינן דמשונה הוא. ובכל פ"ב נזכרת הקרן במשונה והשן והרגל באורחיה, מלבד גבי כשכשה באמתה.

ובאמת גם הרמב"ם חילקם לתרתי, דבפ"א ה"ב כתב וכמה משלם אם הזיקה בדברים שדרכה לעשותם תמיד כמנהג ברייתא כגון בהמה שאכלה תבן או עמיר או שהזיקה ברגלה כדרך הילוכה חייב לשלם נזק שלם וכו' ואם שינת ועשת מעשים שאין דרכה לעשותם תמיד והזיקה בהן כגון שור שנגח או נשך וכו'. הנה כלל שו"ר יחדיו תחת ההגדרה של אורחיה, ואת הקרן תחת ההגדרה של משונה, ובה"י לענין התולדות חלק את השן והרגל לתרתי, והגדיר את השן ביש הנאה להזיקה ואת הרגל בהזיקה דרך הילוכה.

והנה במתני' תנן ד' אבות נזיקין וכו' הצד השווה שבהם שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכו'. וכבר ביארנו (ס' א) דלא נחלקו הד' אבות לענין ושמירתן עליך ושעור התשלומין, אלא כלל א' הוא כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם וכו', ורק לענין הלכותיהן נחלקו לד' אבות. וצריך לבאר מה מגדיר את האבות מבחינת הדין הכללי של כל נפש חיה וכו', ומה מגדירם מצד מה שנתחלקו לד' אבות להלכותיהן.

נחלקו ר"פ ורב הונא בריה דר"י (טו א) אי פלגא נזקא ממונא או קנסא, ולמ"ד פ"ג קנסא קאמר התם דסתם שורים בחזקת שימור קיימי ורחמנא הוא דקנסיה כי היכי

דלינטריה לתוריה. ויש לדון מה גדר הפטור דחזקת שימור, האם זה פטור מדין שמור, ונחשב כאילו קיים חובת שמירתו, א"ד ששור לגבי מעשה קרן כלל לא נחשב דרכו להזיק, לשיחול עליו הדין של ושמירתן עליך. והדבר פשוט ששור לגבי קרן איננו שור כלל, ומעיקרא אינו נכלל בכל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם וכו'. דשור שחייבה עליו תורה הוא רק זה שדרכו להזיק ושמירתן עליך, וזה שאין דרכו להזיק שהוא בחזקת שימור, לא חל עליו הדין של ושמירתן עליך, ומי שאינו בכלל חובת השמירה, אינו שייך להיות נכלל בין המזיקין.

אמנם צ"ל דלאחר שקנסה אותו התורה בח"ג, חזר דינו כיתר כל המזיקין ששמירתן עליך. וזהו גדר הקנס כי היכי דלינטריה לתוריה, שאינו רק לאיים עליו שישמור את שורו, אלא גדרו לעשותו בחפצא בר חיובא, לתת לשורו דין מזיק, שגם הוא נכלל בגזה"כ דולא ישמרנו. שאף שנאמרה אצל מועד, ילפינן מינה כל אבות הנזיקין, ושור תם בכללם. אמנם כיון דמעיקר דינו אין בו חיוב ואחריות גמורה אלא רק לח"ג, יש מקום לומר שבעיקרו אינו מזיק גמור, וכמו שהגדירו רב"ב שהוא חצי שור. (אמנם היותר מסתבר שלגבי חיוב שמירתו הוא מזיק גמור, וכדאיתא לעיל ס' א).

ולפ"ו עולה שדין התמות אי"ז דין בתשלומין, אלא בעיקר דין השמירה. וא"כ י"ל דתמות ותשלומי ח"ג אי"ז דין מסוים

ב. עיין לקמן הערה יא.

ג. ולמ"ד פ"ג ממונא יש לדון בזה. (ועי' להלן הערה ח).

בחזקת שימור. ומכיון דסו"ס החתירה עם האכילה נעשה במעשה אחד, חזר דינו להיות ככל המשונים שאינם בכלל ושמירתן עליה, ופ"נ הוא דמחייב. ואה"נ אם כלב א' חתר ובא חבירו ואכל החררה, גם לרש"י ישלם נ"ש, דלדידה אינו משונה. ורק היכא דנעשה הנזק בחררה ע"י החתירה גופא, אז נחשב הכלב בחזקת שימור לגביה". ואף שבד"כ אין הבהמה עושה דברים שאין דרכה בהם אם לא שכונתה להזיק, אבל בכה"ג יתכן. ובכה"ג גדרו שן, אך מ"מ ישלם ח"נ דמשונה הוא ובחזקת שימור עומד.

אמנם חלוק גדול יש בין דין תמות של קרן, לדין תמות של משונה. ולבאר דבר זה צריך להקדים, דהנה שנינו לקמן (כג) איזהו תם ואיזו מועד מועד כל שהעידו בו שלשה ימים וכו' דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר מועד שהעידו בו שלשה פעמים, ובגמ' קאמר דטעמא דר"מ ריחוק נגיהותיו חייב קירב נגיהותיו לא כל שכן. ובירושלמי יליף מיניה לגבי שאלת גשמים, דבנסתפק אי שאל או לא, כל ל' יום הרי הוא בחזקת שאמר כדרך שהורגל עד עתה וחוזר, ולאחר ל' יום אינו חוזר. וכתב מהר"ם מרוטנבורג (הובא

בקרן, אלא זו הלכה בעצם דין המזיק, וזה יתכן בשן ורגל כמו בקרן. ולפ"ז ניחא הא דהרמב"ם לאחר שכלל את כל הנזיקין בחיוב שמירתן, כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם וכו', חזר וחילקם בה"ב בין אורחיה ללאו אורחיה, פירוש בין זה שדרכו לילך ולהזיק שמעיקר דינו נכלל בחיוב השמירה וממילא דינו שמשלם נ"ש, לבין זה שהוא משונה ואין דרכו לילך ולהזיק, וחיוב שמירתו רק מדין הקנס ודין תשלומיו הם רק חצי נזק. וכאן לא הזכיר שום חילוק בין קרן לשו"ר, אלא רק חילק בין אורחיה למשונה, דזה לא תלוי באב דקרן, שכן קרן מוגדר במה שכונתו להזיק, אלא במה שהוא משונה ואין דרכו בכך ובחזקת שימור קיימי. ורק בה"י פרטם הרמב"ם לחילוקי האבות קרן שן ורגל לפי הגדרתם. וגדרי האבות לענין פטור ברה"ר, באמת תלוי בכונתו להזיק וביש הנאה להזיקו וכד'.

ומעתה נבין את שיטת רש"י בסתם דלתות חתורות אצל כלב, דהא ודאי דאכילת החררה אורחיה הוא, וגדרו שן דיש הנאה להזיקו, אלא דסבר דכיון דהאכילה באה ע"י חתירה שהיא משונה, א"כ לגבי זה הוא

ד. ויש להתבונן דאת הפטור של שו"ר ברה"ר, הרמב"ם לא תלה בחלוק של אורחיה ומשונה. ואפשר דסבר דהוא דין מסוים בשו"ר. ועיין רש"י ט"ז ע"ב ד"ה דרס, דתלה פטור שן בר"ה בהא דהוי אורחיה, ובאמת לשון זה מפורש שם בגמ', וצ"ע. וכן יש להעיר שבה"י לא הזכיר הרמב"ם את הגדר של קרן דכונתו להזיק אלא רק את גדריו שו"ר. אמנם עדין הדברים מדוקדקים שחלק את שו"ר לתרתי.

ה. ומש"כ רש"י בכלבא דאכל אימרי דהוי תולדה דקרן, דוק בלשונו שכ' לשלם ח"נ, והיינו דאינו ממש תולדה אלא רק לענין תשלומיו. והכונה בזה דבאמת לקרן תמה אין הגדרה, דאינו מזיק מצד עצמו דהא בחזקת שימור הוא, אלא שהתורה חייבתו על מעשה בהמתו, וא"כ תולדתו אינה מצד שדומה לו בתכונתו, אלא רק שדינו כמותו שלם ח"נ, וזו כונת רש"י תולדה דקרן שלם ח"נ. ולפ"ז י"ל דזה גם הפירוש ברש"י בדף כ' ע"א ד"ה בקופצת, ובדף ט"ז ע"ב ד"ה חייב. (מהרי"פ).

ו. יש להסתפק אי כונתו דלאחר ל' יום כבר הוחזק לומר ומסתמא אמר, או דרעין ספק הוא אלא שיצא מכלל

וא"כ לגבי שאלת גשמים דרך ברגילותו תליא, ודאי שקירב עדיפא.

והנה אמרינן לקמן (ה ג) אלא למאי הלכתא כתבינהו רחמנא להלכותיהן קרן לחלק בין תמה למועדת. ויש לדקדק דלא אמרו קרן לפטור את התם מח"נ, אלא לחלק בין תמה למועדת. ולדברינו אתי שפיר דעיקר דין התמות אינו דין מסוים בקרן, אלא הוא דין כללי בכל אבות הנוזקין. ומה שנתחדש בקרן הוא שלאחר ג"פ נעשה מועד, מהדין של והועד כבעליו. ובאמת דין העדאה הוא הלכה דוקא בקרן, במה שמוגדר בכונתו להזיק, אבל במה שאינו קרן אלא שדינו לשלם ח"נ משום שהוא משונה והוא בחזקת שימור כגון כלבא דאכל אימרי, באלו לא נאמר דין העדאה. ואף דמ"מ הורגל בשינויו, אבל דין העדאה אין בהם, ואפילו לאחר ג"פ לא יעשה מועד. והורגל בשינויו לא יעשנו מועד מתחילתו, דמועד מתחילתו הוא רק מי שזה בטבע ברייתו כמש"כ הרמב"ם. (ובלא"ה אינו שייך, שכן הגזה"כ של העדאה הוא על נוזקין ולא על מעשי השור, ודוק).¹

ולפ"ז נבין מה הס"ד של הרשב"א

בשר"ע קיד ט) דה"ה אם אמר צ' פעמים ביום א', וטעמו מהך סברא דריחוק חייב קירב לא כ"ש. והמג"א שם תמה עליו, דהא קי"ל כר' יהודה דבעינן ג' ימים דוקא. ותי' ר' ראובן דב' דינים נאמרו בהעדאה, חדא שיורגל השור בשינויו כדי שיקרא שור נגה, ובר מן דין יש גזה"כ נוספת של העדאה. וענינה של העדאה, דבין למא"ד פ"ג ממונא ובין למא"ד קנסא, אין דרכו של אדם לשים לכו בשינויו אשר בהנהגת בהמתו, ובדין האחריות שנתחייב בשמירת ממונו התורה לא חייבתו לעמוד ולהשגיח אם שינתה את הנהגתה, הואיל ואי"ז ממנהג ברייתה. וע"כ שור תם אינו שור לגבי שמירת נוזקין. וזה באמת הדין דסתם שורים בחזקת שימור קיימי. ואף למא"ד ממונא, אי רחמנא חס עליה מהנראה שיש מקום לחוס עליו. ולזה צריך והועד כבעליו, להעיד בו שמעתה שורו נעשה מזיק, וממילא הוא בכלל אחריותו להשגיח עליו מזה. ויש כמה הלכות שהם רק בדין ההעדאה, ואינם תלוים בהרגלו. וא"כ פשוט דודאי גם ר"י מודה לק"ו ריחוק חייב קירב לא כ"ש שבזה יותר הורגל בשינויו, אלא דסבר דמהגזה"כ דהעדאה בעינן ג' ימים דוקא.

החזקה לומר כפי שהורגל והדר דינו לכל ספק ברכות, ואפשר דנ"מ במי שאמר ל' יום אך לא רצופים, ואכמ"ל. ז. ועיין בהמשך הדברים, (אות ג', ד"ה וי"ל וד"ה ולכא'), דשם מבואר דבאמת כלבא דאכל אימרי שהמזיק בחפצא הוא שן, והוא באמת מזיק גמור אלא שיש לו פטור של בחזקת שימור, א"כ אם יורגל בשינויו יחזור דינו להיות שן גמור דמשלם נ"ש, ואי"צ בו לדין העדאה. ורק במקום שהוא משונה בגוף המעשה, ואינו נגדר כשן ורגל, כמו כשכשה בזנבה להו"א או כשכשה באמתה, הוא אין בו דין העדאה גם לאחר שיורגל, דדין העדאה אינו אלא בקרן. דענינה של העדאה הוא דבר אשר איננו מזיק מצד עצם ענינו דמשונה הוא, ע"י גזה"כ דהעדאה חור ענינו להכליל בין המזיקים. וד"ו התורה חידשה רק בקרן. אבל דבר אשר איננו קרן, דאין כונתו להזיק, אם הוא משונה בעצם, לעולם לא ישוב להיות מזיק, וישאר דינו בח"נ. ולפ"ז נראה מאי דהקשו ממש"כ רש"י מ"ח ע"ב (ד"ה דחוא ירוקא), דתולדה דשן היא דמתכוין להנאתו, וא"ת משונה הוא ואין זו שן כיון דאייעד ליה אורחא הוא. ע"כ. דהתם כיון שנפול מאליו הוא תולדה דשן, וכיון דאייעד אורחיה הוא. (מהרי"פ).

ולכא' קשה מה"ת לחלק בין אב לתולדה לענין התשלומין, ומה הרמיון לח"נ של קרן דמשונה הוא. והנה יש לדון מה הגדרת החילוק בין אבות לתולדות, ורש"י פירש אבות הנך דכתיבי בקרא בהדיא. דמכיון שנוזקין הם גזה"כ, י"ל שרגל הוא רגל ממש ושן הוא שן ממש. והחילוק הוא רק בזה שהרגל מפורשת בתורה, וגוף הבהמה אינו מפורש. אמנם לשון הרמב"ם בפיהמ"ש, אלו הארבעה עיקרין מן הנוזקין. ופירוש דבריו שהעיקר והרגל שבין הנוזקין הוא האב שהוא היותר אורחיה, אבל התולדות פחות אורחיה מן האב. ומבחינת דין חובת שמירתם, האב הוא עיקר המזיק, והתולדה נלמדת רק מתוך הילפותא של תולדות, שאף שאינו רגיל ממש כמו האב אעפ"כ גם הוא נכלל בדיני הנוזקין. ואכילה יותר רגילה מנחתככה בכותל, והזיקה ברגלה יותר רגילה מהזיקה בגופה. (וכ"ה באבות ותולדות דשבת, דהבונה בית הוי טפי בונה מהמגבן, והטוחן חטים הוי יותר טוחן ממפרר רגבי עפר). וא"כ מספקא לה לגמ', אם אין התולדות כ"כ אורחיה כמו האבות, נימא דמחמת זה כבר יצאו מכלל דרכן להזיק ושמירתן עליך. ואף שתולדת שו"ר הם מ"מ יהיה דינם ככל משונה שבחזקת שימור הוא וחייב ח"נ.

להקשות ואימא כולה תמה היא, דאי נימא דקרן דקרא היא דוקא בתלושה, א"כ מחוברת אינה בכלל המזיק דקרן. ומיהו ח"נ הוא דמשלם דמכלל משונה לא נפק, דמ"מ אין דרכה בכך והו"ל בחזקת שימור". אמנם מכיון שאינו קרן לא נתחדש בו דין העדאה, וע"כ ישאר לעולם בתמותו. והדברים מבוארים גם בהמשך דבריו שכתב דלמסקנת הגמ' דקרן היינו מחוברת, מ"מ אף התלושה בתמה משלם חצי נזק ובמועדת נזק שלם, חדא דהא לא קאמר השתא וכו' ועוד דלכל הפחות הויא לה תולדה דקרן כהנך תולדות דקרן וכו'. ונראה מדבריו דעד השתא לא הוי פשיטא ליה דתולדה דקרן הוי, ומ"מ היה לו צד דכולה תמה, והוא כמש"נ דאדרבה משום דאינו תולדה דקרן קאמר דכולה תמה היא". ובזה יש להבין מש"כ הרי"ף בפירוש הספק אי תולדותיהן כיו"ב או לאו כיו"ב וז"ל, פירוש כיון דקי"ל דנזק שלם ממונא הוא וחצי נזק קנסא הוא ומועד שהזיק משלם נזק שלם מן העליה ותם משלם חצי נזק מגופו בעינן למידע הני תולדות דהני אבות אי כיוצא בהן נינהו דכל מועד מינייהו תולדה דיליה כוותיה ומשלם נ"ש מן העליה ותם תולדה דיליה כוותיה ומשלם חצי נזק מגופו או דלמא תולדותיהן לאו כיוצא בהן, עכ"ל.

ח. העירו דהרשב"א פירש דסוגיין אתיא למ"ד פ"נ ממונא, וא"כ נהיה מוכרחים לומר דכל דברינו א"ש גם למ"ד ממונא. ובאמת שכן הוא דגם לדריה בהכרח כשנאמר דרחמנא חס עליה אי"ו רק לענין התשלומין אלא הוי קולא בעיקר דין שמירתו, ועוד נדבר בזה במקומו.

ט. הקשו א"ה מה הספק אי יש העדאה לצוררות, מה שייך העדאה כיון דהוי רגל. (א"ה, עיקר הקו' להשי' דמיירי בשינוי אבל אי מיירי בצוררות כי אורחיהו בלא"ה קשה דהא לא שייך שם גם סברא דהורגל). ובאמת הרי"ף השמיט ספק זה וכבר יש לנו פתח להבינו, ומ"מ צ"ע.

- ב -

הרא"ש (פ"ב ב) תמה על מה שהרי"ף לא הביא
הך בעיא דרבא אי יש העדאה לצרורות,
וכתב דאפשר משום דאין נפקותא בבעיא זו
האידנא דאמרינן לקמן דאין העדאה בבבל
מיהו תימה למה לא הביא הך דרב אשי אם יש
שינוי לצרורות לרביע נזק וסלקא בתיקו
ואפשר דסבר דאין נפקותא בהך בעיא משום
דלא מצינו בבבל צרורות דביעוט דהוה
משונה וקנסא הוא א"כ תפס וכי תפס לא
מפקינן מיניה עד דמשלם חצי נזק כיון
שעלתה בתיקו והוא מוחזק הלכך אין
נפקותא בבעיא זו. דבלא תפיסה לא דיינינן
וכי תפס גובה חצי נזק, ע"כ.

ולכא' בשלמא לרש"י דפירש הצד דאין
שינוי, דלא אשכחן תם דמשלם בציר
מפלגא, ומבואר מדבריו דצרורות ע"י
שינוי הם קרן מ"מ, א"כ ניחא דממ"נ קנסא
הוא ולא מגבינן ליה בבבל. אבל להרמב"ם
קשה, דהוא כתב בביאור הך ספיקא (ב ה),
שהדבר ספק הוא שמא שינוי הוא ואינו
תולדת רגל שהרי בעטה, ופירש המ"מ שזהו
עצם הספק אי יצא מכלל רגל להיות תולדה

דקרן. וביאור דבריו, דהנה הראב"ד השיגו
א"א זו טעות היא כי בודאי הביעוט שינוי
הוא וכו'. ונראה שהראב"ד דקדק היטב את
לשון הרמב"ם, שהדבר ספק הוא שמא שינוי
הוא. אמנם המ"מ נראה שלא חש לזה, והוא
פירש דדעת הרמב"ם שזה תולדת רגל
כסוגית הגמ' בדף ג' ע"ב, אלא שזה גופא
ספק הגמ' אם השינוי יוציאנו מן הכלל ויהיה
דינו קרן, או שלעולם הוא רגל.

וביאור דבריו, דמעיקר ההלכה של
צרורות הוה להו תולדה דרגל אף דמשונים
הם, וכל שלא נחדש ונאמר שישתנה דינם
לקרן וישלמו רביע הרי הם עומדים במקומם
להיות תולדה דרגל. דמדברי רב"ב בשם
הגר"ח למדנו שכשרבא מסתפק אי כחו כגופו
אי לאו כגופו, אין כאן נדון בדין בעל
המעשה, דהא קי"ל בכל התורה דכחו כגופו,
אלא ר"ל דמה שהתורה רבתה בדיני נזיקין
לחייבו על נזקי ממונו, מהדין של כל נפש
חיה שהיא ברשותו של אדם וכו', אי"ז על
מעשה ממונו אלא על גוף ממונו. וכמש"כ
רש"י ריש פ"ב, תנא אבות רגל ממש.

י. קצ"ע דמ"מ ה"ל לאשמועינן דמצי לתפוס.

יא. ופירוש דבריו, דהנה יש לחקור מה גדר הקנס דפ"ג דרחמנא קנסיה כי היכי דלינטריה לתוריה, אם נעשה עי"ז
בר חיובא שיש ברשותו חצי שור המזיק והוא מחוייב בשמירתו ובתשלומי נזקיו, או שהוא רק כדי לאיים עליו כדי
שישמור את שורו. ואף שפשטות לשון הגמ' כי היכי דלינטריה משמע שאינו נהיה בר חיובא, אלא שהוא רק לצורך
שישמור שורו, אבל לכא' אין כן דעת תורה ליירא את האדם בדרך זו כדרך אנשי השלטון בעלי הורע, אלא צ"ל
דהוה נעשה ממש ב"ח. (ומאי דחלוק גדר הקנס דפ"ג מכל הקנסות שבתורה, דבכל הקנסות לא מהני תפיסה בלי
פסק ב"ד משא"כ הכא, רבו' כבר דנו בזה ואכ"מ). ועתה יש להתבונן, דאי פ"ג קנסא הוא חלות חיוב, א"כ בצרורות
יפטר מחצי חיובו (בין שצרורות זה פטור בגוף המזיק ובין שזה הפקעה בשעור התשלומין), אבל אם פ"ג הם חיוב
תשלומין כדי שישמור שורו, אבל אינם גדר של חיוב, וכל החפצא של תשלומין הוא שעור של פלגא נזקא, אין
סברה לומר שע"י שחל כאן פטור תשלומין של צרורות על המחציה יפטר מהקנס, דהקנס הוא קבוע לפלגא נזקא,
ואין בפטור של צרורות לשנות בו דבר. וע"כ לא כ' רש"י דלא מצינו צרורות בציר מפלגא.

וכשנאמר ושלח זה הרגל ובער זה השן, היינו שהוא מתחייב על עצם גוף הרגל ועל החפצא של השן. ומדין תולדות נתרבו גם שאר חלקי גופה. אבל גם לאחר הרבוי של תולדות, עדין החיוב הוא על החפצא של הבהמה ולא על מעשיה. והספק הוא האם כחו התרבה בדין תולדות או לא, דאיכא למימר דעצם זה שהוא כחו הוא פירכא על הילפותא. וכשאמרו כחו כגופו, נתחדש בזה חיוב חדש שנקרא כח הבהמה, דכמו שהוא מחוייב על הקרן על השן ועל הרגל, כך הוא מתחייב גם על כחה^{יב}. וכשרבתה תורה מעשה בהמתו, אין הכוונה שהוא המזיק של קרן שן ורגל דהיינו שהוא אחראי על גוף בהמתו לענין מעשיה, משום שחילוקי קרן שן ורגל הם רק אם המזיק הוא גוף הבע"ח, וכאן התחדש מזיק מחודש של כחו. ולכחה לא הוגדרו כל ההגדרות של ד' אבות נזיקין. (אף שקרוב הדבר שהוא בכלל ושמירתו עליך). ודומה לזה דאלמלא היינו מחייבים גם על נזקי ממונו שהוא בן דעת כמו עבד ואמה, כאן ודאי לא היה שייך חלוק של קרן שן ורגל, שבו ודאי אין הנזק מתייחס לגופו אלא למעשיו, שלא גופו עשה אלא הוא עשה. וא"כ פשוט דבצורות לא נתחדשו חלוקי האבות, ולעולם יהיו תחת שם א', תולדה דרגל. וכשאמרו ואמאי קרי לה תולדה דרגל, צ"ע על מי הקשה על ר"פ או על ההלכה. וזה מה שמתבאר מדברי הרמב"ם דצורות הם תולדה דרגל מעיקר ההלכה,

והספק הוא האם השינוי מפקיעו מדין רגל והו"ל קרן. ועתה א"כ קשה דאי יש צד שהוא מחוייב מעיקר דינו והוי ממונא ולא קנסא, אמאי השמיטו הרי"ף, הא בעינן לאשמעינן שאינו ודאי ממונא אלא ספק הוא. ואין לתרץ דסבר הרא"ש דדעת הרי"ף כרש"י, דהא הטור העתיק את הספק כדעת הרמב"ם, ולא מסתבר דפליג על הרא"ש. וגם אין לומר דהרא"ש אמר דבריו בדעת הרי"ף וליה לא סבירא ליה, דהטור הביא גם את קו' הרא"ש על הרי"ף וגם את תירוצו, משמע דאיהו גופיה ס"ל הכי, וא"כ הדרא קו' לדוכתא איך מישב שיטת הרי"ף אחר דס"ל כהרמב"ם. אך לפי דברינו ניהא, דלכא' מה שצורות הם תולדה דרגל אי"ז משום שהם דומין לרגל, אלא זה מגוף ההלכה של צורות. וע"כ יש מקום לשאול ואמאי קרי להו תולדה דרגל וכו', ואי הוו מוגדרים כרגל מאי קושיא. אמנם אעפ"כ הדין של ושמירתו עליך נאמר גם בהם, דכל מה דאמר רב"ב בשם הגר"ח דצורות אינן בכלל המזיקים, היינו לדין של ד' אבות נזיקין, אבל ודאי שהם בכלל הדין הכללי של כל נפש חיה שברשותו של אדם, וע"כ אם הוא ע"י שינוי והוא בחזקת שימור, גם אם נאמרה בו הלכה שהוא רגל, יהיה לו דין של פ"נ^{יג}. דדין פ"נ אינו תלוי בגדריו המזיקים, אלא הוא הפקעה מהדין הכללי של חובת השמירה. והספק לפי הרמב"ם הוא האם צורות מחמת ביעוט נמי

יב. ועוד עיין בזה אריכות דברים לקמן בס' ו' בסוג' דצורות.

יג. אבל דין קרן אין בהם דאין כונתם להזיק, דאין חכמה בבהמה לכיון נזק ע"י בעיטת צורות. (א"ה, לקמן נראה דחור בו מהך סברא, וכל כ"ה הוי קרן).

כך הם קנס דבחזקת שימור היא. וא"כ ניהא אמאי השמיטו הרי"ף, דממ"נ קנסא הוא ולא מגבינן ליה בכבל.

הוה תולדה דרגל דכך היא ההלכה ומשלם חצי נזק, א"ד מחמת ביעוט הוה תולדה דקרן וממילא משלם רביע נזק, אבל בין כך ובין

- ג -

בזה שהוא ככל הקנסות. והראב"ד השיגו א"א זה טעות הוא דהא צרורות על ידי שינוי הוא ובעיא היא אם יש שינוי לרביע נזק או לא. ועי"ש במ"מ מה שהאריך לפרש שיטתו. ולכא' קשה הלא לשיטת הרמב"ם בספק אי יש שינוי לצרורות, יש צד דיש להם דין של רגל ופטורין ברה"ר, א"כ אמאי פשיטא ליה הכא דזה משונה ומשלם חצי נזק ככל הקנסות, והלא הדבר ספק הוא האם חייב עליו ברה"ר או לא. (ואולי סבר דבתוך הכלי הוי רשות הניזק, כפי הצד בגמ' דפי פרה כחצר הניזק דמי).

וי"ל דהנה הקדמנו לעיל שתם הוא חצי שור. ויש צד נוסף שאינו שור המזיק כלל, אלא שהתורה קנסתו לשלם¹⁰. אמנם יש מקום לומר דכ"ז הוא רק במה שהוא משונה בגוף המעשה, שגדרו קרן והוא תם בעצם, שע"ז נאמר הדין דחמשה תמין. אבל מה שמצד המזיק הוא שור, וכל פטורו הוא רק מצד מה שהוא משונה כמו כלבא דאכל אימרי, כאן י"ל שהוא באמת מזיק גמור, אבל מכיון שהוא בחזקת שימור התורה פטרתו

תני רמי בר יחזקאל תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו משלם נזק שלם וכו'. והא משונה הוא דאית ביה בזרני, בעי רב אשי יש שינוי לצרורות לרביע נזק או אין שינוי לצרורות לרביע נזק וכו' (יה ג). וכתב רש"י משונה הוא התרנגול שאין דרכו לתקוע בכלי, דשדו ביה בזרני שיש זרעים בכלי דאורחיה להכניס ראשו בתוכו ולאכול וכיון דאורחיה לאכול אורחיה נמי לצעוק. אבל המ"מ פירש ששאלת הגמ' והא משונה הוא היא מפני שאין דרכו של תרנגול להושיט ראשו בכלי ריק, וע"ז תי' דאי אית ביה בזרני דרכו להושיט ראשו שם. ולכא' פשט זה יותר מיושב, וצ"ע מדוע רש"י לא פירש כן.

וכתב הרמב"ם (ג ט) תרנגול שהושיט ראשו לאויר כלי זכוכית ותקע בו ושברו אם היו בתוכו תבלין וכיוצא בהן שהושיט ראשו כדי לאכלן על התבלין משלם נזק שלם ועל הכלי משלם חצי נזק כחצי נזק צרורות שכך הוא דרכו ואם היה הכלי ריקן הרי זה משונה ומשלם חצי נזק ככל הקנסות. וצ"ע מה ר"ל

יד. ומש"כ רב"ב דסבר הרמב"ם דצרורות ע"י שינוי הם תולדה דרגל, אגב דיתחיה כתבו. דהרמב"ם לא סבר כן, אלא שהעתיק את ספק הגמ'.

טו. יש מקום לומר דזה הספק אי יש שינוי לצרורות אליבא דרש"י, והוא מש"כ דלא אשכחן תם דמשלם בציור מפלגא. ופשטות אינו כן. גם י"ל דלכו"ע תם הוא חצי שור, ודבריו רש"י יתפרשו באופן אחר. ועי' עוד הערה יא בתחילתה.

מתשלומין. ואי"ז הפקעה בגוף המזיק, אלא זה רק פטור בתשלומין. ויש לזה משמעות מלשון הרמב"ם וכמה משלם וכו', דהנה העמיד את עיקר הדין של ושמירתן עליך לגבי חובת התשלומין^{טז}.

ולכא' לפ"ז י"ל דכל הספק אם יש שינוי לצרורות לרביע נזק, הוא רק בקרן תמה שכונתו להזיק שהשינוי הוא בגוף המעשה, שמכיון שאינו אלא חצי מזיק, י"ל שאם כשהוא מזיק שלם משלם חצי מדין צרורות^{יז}, א"כ בחצי מזיק ישלם חצי מחיובו דהיינו רביע נזק. אבל במשונה כגון כלבא דאכל אימרי שכל הפטור הוא לא בגוף המזיק אלא בתשלומין, אבל באמת הוא מזיק שלם, לעולם ישלם חצי נזק, דב' פטורים בתשלומין של חצי לא יעמידוהו על רביע.

ולפ"ז מיושבים שפיר דברי הרמב"ם, דכפי שביאר המ"מ אין השינוי כאן במעשה

השבירה שהרי דרכו לתקוע בכלי, אלא השינוי הוא בהכנסת ראשו, וא"כ ה"ז כמו סתם דלתות אינם חתורות אצל כלב שאין השינוי בגוף המעשה, דהמזיק הוא מזיק של שן ורגל, אלא שפטורו מדין סתם שורים בחזקת שימור קיימי. ובכה"ג הדין של צרורות לא יעמידנו על רביע. ומכיון דהמזיק הוא שו"ר, פטור הוא ברה"ר. ודקדק הרמב"ם דמשלם ח"נ ככל הקנסות, לומר דאף בסתם שורים בחזקת שימור דאי"ז קרן, אעפ"כ דינו ככל הקנסות. וכ"ז מבואר בדברי המ"מ, דכתב שאע"פ שמסופק לנו אם יש שינוי לצרורות דוקא שיש שינוי בגוף המעשה כגון התזת צרורות ע"י ביעוט אבל כשאין שינוי בגוף המעשה כגון תקיעת התרנגול אע"פ שאין דרכו להכניס ראשו לאויר הכלי אין זה שינוי בצרורות אלא תולדה דקרן הוא.

טז. ולפ"ז יותר מבואר לשון המשנה, ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק ממיטב הארץ.
יז. ובצרורות גופא יש להסתפק האם זה פטור בעיקר דין המזיק, או שזה פטור בתשלומין.

חלק החידושים

פתיחה למסכת בובא קמא

כתב רבינו במסילת ישרים ריש פרק ו' "אחר הזהירות יבוא הזריות. כי הזהירות סובב על הלא תעשה, והזריות על העשה. והיינו "סור מרע ועשה טוב". ואם שכתב רבינו שקרובים הם בענינם, ואין הפרש ביניהם, אלא שזה בעשין וזה בלאוין, היינו בסדרי מדרגותיהם. וכמעט ששונים הם באמצעים אשר יוקנו בהם, אך ההבדל במעלתם עצומה, כי הזהירות כשלעצמה אינה ראויה אלא לע"ה ולנשים, כלשון רבינו בביאורו ליראת חטא (פרק כד'). והזריות הינה מידה שנשתבחו בה המלאכים, והנדרש בה הוא להגיע לגבורתו של המלאך, כל כמה שאפשר, עם היותו אדם חומרי וגס, כמש"כ רבינו סוף פרק ו' עיי"ש. "כי הזריות היא מידת שלימות גדולה אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל, הנה לעתיד לבוא יזכה לה באמת אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו". ועלינו לרעת, כי הזריות היא תחילת כניסת האדם לעבודה, וכל המסילת ישרים עדיין לפניו, וכבר ענינו גבורת מלאך, ושלימותו שלימות נצחית.

ותחילת דבריו ית' וית' אלינו, "כה תאמר" לאלו שנקראו בית יעקב – אלו נשים וע"ה. (עייין היטב מש"כ רבינו הגדול הרמב"ם בפרק י' מהל' תשובה עיי"ש בכל דבריו ות"ג). "ועתה" וכו' אם שמוע ישמעו בקולו ית' דהיינו שיצייתו לקולו – שהן סדרי העבודה בסור מרע, ושמידת הברית, שנזכה להיות לו לסגולה.

ושוב המשיך, לאלו שמדרגתם בני ישראל, "ואתם" – הנדרש הוא "ממלכת כהנים" – סדרי עבודה. "וגוי קדוש" – פרישות וקדושה. "אלה הדברים" וכו' – לא פחות ולא יותר. ואלו ואלו זוכים לקרבתו ית', אלו בתור סגולה, קרוב למתנת חינוך. ואלו, משום ששכר מצוה מצוה. ולכן לא פורטו בתורה מתן שכרן של מצוות לנצחיות, שקיומן – שכרן. והמשכיל יבין. "כי בזה בחר ה', שכיון שא"א לאומה שתהיה כולה שוה במעלה אחת, כי יש בעם מדרגות מדרגות, איש לפי שכלו. הנה לפחות יחידי סגולה ימצאו אשר יכינו את עצמם הכנה גמורה, וע"י המוכנים יזכו גם הבלתי מוכנים אל אהבתו ית' והשראת שכינתו, כענין שדרשו ז"ל בד' מינים שכלולב, יבואו אלו ויכפרו על אלו", כלשון רבינו סוף פרק י"ג במסילת ישרים.

והנה חז"ל אמרו (עירובין ק א) שאלמלא נתנה תורה היינו למדין גזל מנמלה וכו'. וכונתם עמוקה, שלסדר מדיני וישוב נאה אפשר ללמוד מנמלה, שגם הן ישובן נאה ומסודר, והחברה שלהן מתוקנת. וזה יאה לתחילת דרכן של נשים וע"ה. וזה מאמר הכתוב "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם" עצל דייקא, שלא הגיע עדיין לזריות. אך אין זו דרכה של תורה, ואין זה הנדרש מהעם הנבחר, שכן אמרו חכמים מאן דבעי למהוי חסידא יקיים מילי דנזקין, שהן הן דרכי עבודה של ממלכת כהנים וגוי קדוש, להתקדש בקדושתו ולעלות הסולם, להדבק ולהשתלם בשלמותו, ליאור לנצח באור החיים.

ומתורתן של נמלים לא היה לנו מס' ב"ק ולא פ' מרובה, לא ד' אבות נזיקין ולא תולדותיהן, לא בור וחיובי דשור, ולא בדקא דמיא בכח שני. שלישוב נאה ולסדר מדיני אין חיוב בשמירת ממונו, ככדיני בני נח, (עיין רמב"ם פ"ח מנזקי ממון הל' ה'). ואין דין של בעל המעשה, וגם הגרמא קלקול. משא"כ בעבודה של בין אדם לחבירו, שדינן כק"ש תפילין וציצית, וחיובן כמו מחלל שבת ורוצח נפש. והרמב"ם מנה שור בור ואש למצוות עשה, שענינן א"לוקי, וגדרן אינן שכל אנושי - כעגלה ערופה ופרה אדומה. ותיכף אחרי המעמד הגדול ששמענו את הקול מפי הגבורה, עשרת הדברים בו' שעות ראשונות של היום, בו' שעות שניות שם לפנינו את המשפטים, ראשית לכל דיני התורה. ושגבה ענינם, שהפוגם בהם פוגם בשיעור הקומה העליונה, והפוגע במי שנברא בצלם כפוגע ר"ל בבעל הצלם (כמשל התאומים (סנהדרין מו ב)) וכרוגם דיוקן של מעלה יתר מאשר בכל התרי"ג, והבן. והכתוב אומר "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אֱלֹהִים עשה את האדם" (עי' זוהר יתרו צ א).

ובפרט בקיבוץ קטן, שמן השמים נודמנו כולם לפונדק זה. וכבר אמר המגיד לבית יוסף, שכל ישיבה יש לה שורש עליון, ומתגלה פה למטה במקומה, ומן השמים מפקידים לכל אחד מאלו את חלקו בתורה במקום זה, והם קשורים יחדיו לפי שורשי נשמותיהם. כמה מן החיוב והדקדוק צריך, שיהיה הקשר והאחוה בין החברים בלי פירוד של קנאה, חלילה, ותחרות. והזהירות היתרה שלא לפגוע בשום אחד, אפי' בשוגג גמור, שום פגיעה קלה כלשהי, ואז ינבע מבאר מים חיים שכרינו שפע של ברכה והצלחה לעליה גדולה בתורה, באוקמי גירסא ובהבנת סתריה, ורוח טהרה תושפע עלינו לעבדו יחד שכם אחד.

ב.

בהל' נזקי ממון כלול ג"כ שור שהזיק אדם, ובאמת גם שור שהמית את האדם, ואם שבעליו מחויב מיתה בידי שמים, ומחויב בכופר, והשור נסקל, אעפ"כ, הר"ם שמנה המצוה לפי כללי הדינים, כמו שהקדים שבנזקי ממון יש ארבע מצות עשה, דין השור, ודין ההבער, ודין הבור, ודין ההבערה, לא חלק רבנו שור שהרג אדם בדין נבדל, אעפ"כ שנבדל הרבה בדיניו, ולא מנה לו מצות עשה נוספת, והדין נותן וכן הסביר, שכיון שקלל כל דיני השור במצוה אחת, והכלל הוא חובת שמירתו, שכן כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה (לשונו ריש נז"מ) הבעלים חייבים בנזקה, שבעצם זה כולל ג"כ השורש לחיוב שמירת חיתו, גם מלהזיק ולהרוג אדם, וזה סיבת חיובו.

ובזה יבואר מש"כ בתוס' ב' ע"א ד"ה השור, להעמיד דברי רש"י שמנאן כסדר הכתובים בתורה, שאפי' למ"ד תנא שור לרגלו, הלא רגל כתוב אחרי בור, ותי' ששור שהרג אדם כתוב לפני כן, ולפי"ז, זה מאד מבואר שבעצם מעיקר דין אחריותו, על שורו וחובת שמירתו שקרוב שזה סיבת חיובו, וחייב הכפרה שעל בעליו, שמחייבתו בדין שמים, וזה הוא השור ששנוי במשנה, והוא ראשון בפר', אלא שהמשנה איירי רק בדיני השן והרגל אשר בו, ודו"ק. ונעזרתי בזה ע"י החבר הרב פינחס נ"י שליט"א.

לא הוי לי' לתנא להאריך ממדת יגדיל תורה ויאדיר, לא הרי השור וכו', דליכא למילף מבעה משור, וכן כולו, אחרי שלפי האמת

כן ילפינן להו, כדאמרינן בגמ' ה' ע"ב אמר רבא וכולהו כי שרית בור בינייהו אתיא כולו, אלא הא גופא אתא רבא לאשמועינן, דאחרי דכתבינהו רחמנא להלכותיהן, חזינן דאי אפשר, מתוך גזיה"כ, למילף חדא מהנהו מצד השוה או מבנין אב, דאי הכי לא יתכן פטור רה"ר בשו"ר ולא פטור טמון באש, ולא דין תמות ומועדות בקרן, והא דאיתא במתני' לא הרי וכו', אמת ויציב, רק שאין צורך, דב"כ אין לעשות צד השוה, דהא כתבינהו רחמנא להלכותיהן, ועל זה אמרי' דהאריך התנא שלא לצורך, להגדיל תורה ויאדיר, ודוק היטב.

וכל זה בד' אבות נזיקין, שמדין הלכותיהן למדנו שאין ללמוד אחד מהשני, אך אפשר ללמוד אבסו"מ ובור המתגלגל וכדומה, מצד השוה, ובאמת מה דינן של אלו, להלכותיהן, נחלקו בזה הראשונים.

וזה מוכרח, שיש דין ארבע אבות נזיקין, אפי' לגבי חיוביהן (ולא רק להלכותיהן) מהא דמבואר במתני', שיש חיוב שמירה על כל אחד בנפרד, מדין עצם המזיק, כך שאפשר ללמוד מזה, שכל מה ששמירתן עליך חייב בתשלומין. והביאור לזה, דכל הפירכות וגם הא דאמרינן, דמדהא דכתבינהו רחמנא להלכותיהן למדנו, שאין למדין אחד מהשני היינו רק מה שנוגע לחיובי התשלומין, אך מה שנוגע לחיוב השמירה, והאחריות, אין פירכא.

ובמתני' מבואר עוד יותר, דאפי' אבסו"מ וכל מה דלמדין מצד השוה, אפי' לפני הילפותא, כבר ידעינן דשמירתן עליך, וצריך עדיין עיון. (וזה פשוט ביותר, דאף שיש הרבה מצות וחייבים כלליים, של בין

והעד הנאמן על זה, שהר"ם הביא בהל' א' מקור לדינו, מפסוק כי יגוף וכו', דהיינו לכאורה מדין קרן, ובהל' ב' כתב על זה וכמה משלם וכו' וביאר תחילה דיני שו"ר. (וכן בטור שפ"ט, וכן בשו"ע שם) למדנו שלעיקר דין של אחריות ושבהמתי ברשותי להתחייב על נזקיה, אין חילוקי מזיקים ומפסוק של קרן למדנו גם שו"ר, רק לגבי חיובם ומצות שמירתם, וחובת תשלומיהם נאמרו מזיקים נפרדים, להתחייב על כל אחד כדינו המסוים, הלכ"ט כי השכילני דבר נפלא כזה. וזה ביאור הברייטא ג' אבות נאמרו בשור, שמעיקר דין שור למדנו שכל נפש חיה שהיא ברשותי עשאו הכתוב ברשותי ובאחריות לענין נזקים, וזה שורש לחובת התשלומין ומצות השמירה, של ג' האבות, קרן שו"ר, המפורטים בפרשה.

בדין תמות ומועדות

בגמ' ב"ק ב' ע"ב קרן מנלן דת"ר כי יגח אין נגיחה אלא בקרן וכו' אלא מהו דתימא כי פליג רחמנא בין תם למועד ה"מ בתלושה אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא, והק' הרשב"א ואימא כולה תמה וזה צ"ע מהיכי תיתי, אי ילפינן קרן מחוברת מבנין אב מקרן תלושה תהוי בתלושה לכל דיניה, וגם לענין תמות ומועדות, ואי לא ילפינן אלא שמחוברת הוי הזיקו מצוי ואורחא, ומרגל קאתינן עלה, או דהוי מזיק חדש, מהיכי תיתי בכלל דין תמות, וצ"ע. גם בסוף דבריו כתב הרשב"א דאחרי דידעינן דקרן היינו מחוברת, אפיה"כ חייבין גם על קרן תלושה, והכריח שם דליכא למימר דקרן תלושה תהוי כולה תמה, וגם זה צ"ע, אי נתרבה מהכתוב

אדם לחבירו, לשמור ממונו שלא יופסד, אין זה ענין כלל, לעשות מזה לימוד לגבי חובת שמירת המזיק, ושיהיה בזה דין אחריות, שמי שאינו שומר חייב לשלם).

בין כך וב"כ חזינן דיש דין ושמירתן עליך, לפני, ומבלי, דין החיוב תשלומין, וזה מבואר בדברי רש"י שפירש הספק בגמ' אי תולדותיהן כיוצא בהן, אם יש חיוב תשלומין על התולדות, דבאמת יתכן דין של תולדה, רק לגבי חיוב שמירה.

ב

ת"ר ג' אבות נאמרו בשור וכו', כאן מקור דינו של הרמב"ם ריש הל' נזקי ממון, כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם שהזיקה הבעלים חייבים לשלם שהרי ממונם הזיק שנ' כי יגוף שור איש וכו' ובהל' ב' וכמה משלם אם הזיקה וכו', עיי"ש היטב, שעשה כלל מכל נזקי נפש חיה, רק שהם מתחלקים בשיעורי חיובם. ובאמת במנין מצותיו ריש הל' נזקי ממון כתב שיש מצוה נפרדת בדין השור ובדין ההבער, וכן בסה"מ. וזה צ"ע.

אך באמת לענין האחריות וחובת השמירה (לא מצות השמירה) הדין הוא שכל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם, חייבים על נזקיה, אך לענין דיניה וחובת התשלומים, ישנם ג' אבות קרן, בתמות ומועדות, ושו"ר, וממילא מה שנוגע לענין לדון בדיני השור ובדיני שו"ר, שתי מצוות נפרדות הן, שדיניהן וחובתם שונים, אך לעיקר דין האחריות, שאני אחראי על נזקי בהמתי, שבהמתי ברשותי ואחריות לגבי חובת נזקיהם הדין הוא שכל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם, אם הזיקה, הבעלים חייבים.

מִפְתָּחוֹת

כוכבית במס' העמוד מסמנת ציון להערות

בבא קמא

עמוד

דף

ארבעה אבות

ג ח יג ל קפז	ארבעה אבות נזיקין. וברש"י שם	ב א
סג קעה	לא הרי השור כהרי המבעה וכו'	ב א
*ה	לא הרי השור כהרי המבעה. ברש"י שם	ב א
*ה	כהרי האש וכו'. ברש"י שם	ב א
י כז	הצר השוה שבהם שדרכן להזיק ושמירתן עליך	ב א
ג	הצר השוה שבהם שדרכן להזיק וכו'. ובפיה"מ להרמב"ם ובנמו"י	ב א
ה	וממונך	ב א
קלו קמג קנה	ושמירתן עליך	ב א
*יז	ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק וכו'	ב א
קא	וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ	ב א
קעה	תד"ה השור והבור	ב א
ה קעה	תד"ה ולא זה וזה. בא"ד והתנא האריך להגדיל תורה ויאדיר	ב א
כא לה	תולדותיהן כיו"ב או לאו כיו"ב. וברי"ף שם	ב ב
*ה	הכא מאי אמר ר"פ יש מהן כיו"ב וכו'. וברש"י וברי"ף	ב ב
ד לג נ קעו קעז	ת"ד ג' אבות נאמרו בשור וכו'	ב ב
	קרב מנלן דת"ר כי יגח אין נגיחה אלא בקרבן וכו'. וברש"י	ב ב
ט קעו	ורשב"א שם	
יח	אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא	ב ב
כג	אבל במחוברת וכו'. ברשב"א שם לגבי אי אין עונשין מן הדין	ב ב
יח	מאי שנא גבי אדם דכתיב כי יגח וכו'. וברש"י	ב ב
קעט	אדם דאית ליה מזלא וכו'	ב ב
יח	ומילתא אגב אורחיה קמ"ל וכו'. ובתוס'	ב ב
ז קפ	נשיכה תולדה דשן היא וכו', רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא וכו'	ב ב
ג	שן יש הנאה להזיקה	ב ב
*ח"לז	רביצה תולדה דרגל היא. ברש"י שם	ב ב
קעה	מאי שנא קרב דכונתו להזיק	ב ב
ריג		

בבא קמא

טו	ושלח זה הרגל ובער זה השן	ב ב
קפב	אילימא אב י' ותולדה ט' וכו'	ג א
פה קפב קצו	סד"א אידי ואידי אשן והא דמכליא קרנא וכו'	ג א
ז לו	תולדה דרגל מאי היא הויקה בגופה דרך הילוכה וכו'	ג א
כב	תולדה דבור מאי ניהו וכו'	ג א
כח	זה אב למיתה וזה אב לנזקין. וברש"י	ג א
קפה	ואי לרב דאמר כולם משורו למדנו היינו שור	ג ב
לט	אי לרב דאמר מבעה זה אדם מאי אבות ומאי תולדות אית ביה	ג ב
מ קפה	וכי תימא אב נייעור תולדה ישן וכו'	ג ב
לט	אלא אכיהו וניעו וכו'	ג ב
מג"י	אלא אכיהו וניעו. במח' רש"י ותוס' בזה	ג ב
ל קפה	כי קאמר ר"פ וכו' בחצי נזק צרורות דהילכתא גמירי לה וכו'	ג ב
טו	ואמאי קרי לה תולדה דרגל	ג ב
קפו	מבעה זה האדם	ג ב
קפו	אמר שומר אתא בוקר וגם לילה	ג ב
ג	אמר רב יהודה תנא שור לקרנו ומבעה לשינו וכו'	ג ב
קפו	והכי קאמר לא ראי הקרן וכו' ולא ק"ו הוא וכו'	ג ב
ה	תד"ה וממונך. לא"ד גבי בור דלאו ממונא הוא	ג ב
קפה	ולאו ק"ו הוא וכו'	ד א
מו קפו קפה	סד"א מידי דהוה אעבד ואמה וכו'	ד א
מה	ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום	ד א
קסג	לא ראי השור שמשלם את הכופר כראי האדם וכו'	ד א
קסג	כראי האדם וכו'. בתוס' שם	ד א
מ קפו	כיון דכייף ופשיט אורחיה הוא. בתוס' שם	ד א
מ	ושמירתן עליך אדם שמירת גופו עליו הוא וכו'	ד א
נו	ואימא מבעה זה המים	ד ב
קפז	י"ג אבות נזיקין. כ"ד אבות נזיקין	ד ב
פג	כ"ד אבות נזיקין וכו' ועדים זוממין	ד ב
קסו	תד"ה ועדים זוממין	ד ב
פר קסו קפו קצו	עדים זוממין דממונא הוא ליתני	ה א
קב	כולן כאבות לשלם ממיתב	ה א
צד	תד"ה תחת, בא"ד וצ"ל דאפילו אם העידו על שור תם וכו'	ה א
ו	חרא מתרתי לא אתי	ה ב